

Клошарят – тяло и предметност

Стоян Асенов

Резюме: Темата за излишното ще бъде разгледана през фигурата на клошаря: конституирането на неговото тяло и предметния му свят. Основният мотив е свързан с битийния статус на предметността. Тук излишното се мисли като десубстанциализиране на вещта и едновременно като специфично усилие за нейното възстановяване и функциониране.. Особен интерес от тази гледна точка представлява дрехата и нейното отношение с тялото. Разглеждат се основните модуси на конституиране на тялото и дрехата, където в излишното прозира тънката граница между битието и небитието. В този смисъл проблематиката няма социологически претенции, а по-скоро се стреми да създаде един идеален образ във философско-феноменологична перспектива.

Стоян Асенов е доцент в катедра „Философия“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. E-mail: asenov@phls.uni-sofia.bg

Преди да преминем към темата по същество, е добре да направим няколко уточнения. Най-напред трябва да уточним „мястото на действието“. Ще говорим за клошар, който обитава общество с добра материална култура и богат вещен свят, и където следователно се формира достатъчен непотребен вещен излишък. Имайки предвид, че бедността може да има различен социален статус, да бъде преживявана и понасяна личностно по различен начин в зависимост от външните условия, от различните контексти, то тук ще говорим за това, което Камю нарича бедност без слънце: „преди всичко за мене бедността никога не е била нещастие: в нея светлината пръскаше щедро своите богатства. ... аз бях поместен на равно разстояние от нищетата и слънцето“¹. И малко по-нататък: „Обратно, когато бедността се съчетае с лишения от небе и надежда живот, който открих, вече възмъжал, в отвратителните предградия на нашите градове, тогава е извършена последната и най-възмутителна несправедливост: трябва да се направи всичко възможно, за да се спасят тези хора от двойното унижение на нищетата и грозотата“².

Важно е също така да кажем, че клошарят ще бъде представен тук преди всичко като един идеален модел. Ще се опитаме да помислим идеалния образец, идеята за клошар. Следователно е възможно такъв клошар „в предел“ никъде да не съществува и никога да не съществувал. Упрек в това отношение би бил релевантен. От друга страна обаче, това не е чисто умозрителна конструкция, а е следствие на едно феноменологично вглеждане, което има своите основания в нашия непосредствен опит, в нашите срещи с клошаря. От тази гледна точка идеята за клошаря ще се яви условието той да бъде мислен сам по себе си, без да бъде редуцирано неговото разглеждане до определени социални условия. Текстът няма претенциите нито да обсъжда, нито да решава социални проблеми.

Непосредственият интерес към тази тематика е доста стар и е свързан с един доклад на Райчо Пожарлиев преди години на Гьолечица, посветен на клошаря. Не ми е известно този текст да се е появил някъде в писмен вид, но тогава у мен възникна въпросът за смисъла на вещния свят на клошаря, за начина на неговото функциониране и съществуване. Стори ми се, че има нещо особено в подхода на клошаря към вещта, в

¹ Албер Камю, *Опаката и лицевата страна*, изд. ЛиК, С. 1997 г., стр. 9

² пак там, стр. 11

докосването, в интенцията. Ще формулирам това „особено“ така: има нещо демиургично в боравенето на клошаря с вещния свят.

И действително, клошарят борави с излишното, с изоставеното – вещният свят, към който той подхожда, сякаш се намира в първичен хаос, от който ръката на клошаря изважда (конституира) вещ.

„Дали става за нещо?“ е изначалната интенция. Това е доста показателна конструкция, защото „нещото“ на вещта не е очевидно. „Нещото“, което прави вещта да бъде вещ и да бъде точно тази вещ, е въпрос на ставане. Клошарят не работи с „неща“ – те тепърва трябва да се показват и доказват като такива. Те са по-скоро във възможност. Той си има работа с излишното, ненужното, и трябва да уточним битийния статус на излишното: излишните неща са същностно и функционално онищостени, раз-нещо-стени.

Онтологически излишното е базирано върху това онищостяване. За изоставящия битието на нещата се е загубило, те са излезли от определен битиен режим и това ги превръща в нещо излишно.

Не е трудно да видим няколко посоки на това онищостяване. Като цяло то се изразява в това, че вещите се редуцират до чиста материалност. Те загубват ейдетическата си самоизразителност, самодостатъчната си субстанциалност. Изоставянето е и обезформяне, свеждане на нещо до чиста вещественост. Дори вещта да е „запазена“, изхвърлянето ѝ, което я превръща в нещо излишно, означава, че тя се предоставя на стихии и произвола на света като материал, да стане материал. Изхвърлянето е жест, който присъжда тази съдба, защото тя вече е привидяна в нещата като осъществяваща се или отрежда, че като вещи е справедливо да загинат. В изоставянето, дори когато вещта е съхранена, е отразен фактът, че утилитарната функция на вещта е доминирала и е била водеща по отношение на ейдетическата.

В изоставените, излишните вещи, доколкото са откъснати от антропологичния център, от човешкия свят, който са обитавали, се заличават символните или конвенционалните смисли, които те носят. Изхвърлени извън бита, извън досега с човешкото, те загубват историята си, връзката с човешкото време, в което те имат обща биография и следователно уникална история със своя притежател. Вещите в бита са паметливи – те носят както лична, така и родова памет, следователно излишното е оставено извън всеки личен и социален контекст. Тук онищостяването е обезчовечаване на вещта, заличаване на човешката патина върху вещите.

Излишното е извън всеки контекст, извън самото себе си като нещо определено, изоставено само в границите на своята вещественост. Това имам предвид като онищоставяне и това е този модус на съществуване на нещата, към който клошарят посяга и от който трябва да извърши своето възстановяващо действие. Затова клошарят се отличава от вехтошаря и особено от архиваря. При него битието не надхвърля техния вещевизъм. Както казва Ницше: „дребното, ограниченото, гнилото и остарялото придобиват достойнство и неприкосновеност именно чрез отношението на съхраняващата и почитаща миналото душа на човека антиквар“³.

Затова ако боравенето с вещи е и общуване с другия, то при клошаря комуникацията е твърде редуцирана. Другият присъства само като неизвестен снабдител на вещност, която е потребена и изоставена, което само по себе си не носи интенция към другия и следователно не изисква благодарност, доколкото не е дар. В този смисъл действително излишното не може да бъде дарено, защото няма какво да се дари. Затова и употребата на тази вещност не е комуникативна.

Спрямо такова първично състояние на съществуване клошарят осъществява демиургичното си действие. В него има надежда в меоничността на излишното, и в битийния потенциал на нищожността. Клошарят не е творец или съзидател на вещи, нито шивач на дрехи. Демиургичното му действие се изразява в това, че той позволява нещо, което е сведено до своята вещественост, да функционира като вещи и като дрехи. Тази условност на изказа не е случайна.

Преди всичко за клошаря вещите имат значение единствено по отношение на тяхната функционалност. Действащата като вещь вещественост не е ейдетично възстановяване на вещта, а чисто функциониране на веществеността като вещь. Какво означава това? Първо, трябва да видим в какъв смисъл говорим тук за функционалност. Преди всичко, клошарят не възстановява функционалността на материалността като вещь по отношение на някакъв социален ред, на някакъв символен смисъл (както антикваря), на някаква свобода по отношение на вещния свят. Бидейки извън всеки социален ред и извън всеки бит, вещността не може да функционира както в бита, тя е разсимволизирана, разбитовизирана. Тя не е вещь за бита като пространство за тялото или дреха като една очовечена експресия на тялото, а е отнесена към неговата непосредственост и се конституира от него. Тоест, тя се конституира в обсега на непосредствената телесност и я обслужва. Вещта и дрехата не са част от един свят, в

³ Ф. Ницше, *Несвоевременни размишления*, изд. „Св. Климент Охридски“, София, 1992, стр. 102

който тялото живее, а част от самото тяло. Те са непосредствено телесно антропологични и са отнесени към нуждаещото се тяло. По този начин вещта и дрехата са функционални в един непосредствено веществен и телесен смисъл. Те са прикрепени към първично измерение на веществеността, свързана с първичната телесна нужда. Функционалността не се отнася до някаква ейдетичност на нещата, до формата, която предзадава и ограничава употребата. Както ще видим, функционалността е свързана с енергията на веществото, което е възстановено в определен вид свързаност, която позволява то да действа като вещ, като дреха.

И така, нещата имат значение по отношение на тяхната функционалност. Това позволява всяка дреха да е взаимно заменяема, тя е полифункционална – може да бъде палто, но също така изпълнява ролята на пижама, след това постелка и т.н., без да бъде такава в същността си. Следователно това е вещен свят без същности, проекция на нещата в модуса на чистата функционалност. Отвъд нея във вещта, в дрехата, се открива едно нищо, благодарение на което те могат да бъдат всичко. В този смисъл не може да има неща, ценни сами по себе си.

От друга страна, тази взаимозаменяемост може да бъде привидяна като определен универсализъм на нещата – всичко може да бъде всичко. Но при клошаря този универсализъм е базиран върху изначалната нищожност на вещта сама по себе си, в която тя е загубила статута на вещ или дреха, на нещо. Тя придобива форма чрез погледа на клошаря, който я „създава“ като палто, като панталон, като обувка и т.н. В този смисъл този поглед е демиургичен. Но това „нещо“, което погледът и ръката на клошаря конституират, е фундирано върху изначалната нищожност на излишното и затова непрекъснато може да търпи метаморфози, да става друго и следователно непрекъснато да се онищостява като това, което е. И това преминаване през границата на онищостяването е начина на живот на клошарската вещ. Следователно този универсализъм на вещния свят на клошаря е базиран върху изначалната субстанциална нищожност на нещата, което се оказва тяхната действителна субстанция.

Това е видимо в начина, по който е облечен клошарят. По принцип всяка дреха е изначално ситуирана спрямо съответна част от тялото. Има някакво съответствие на формата – тя може да следва формата на тялото или да го оформя – да е свързана с непосредствената експресия на частите или цялото. Така дрехата е топологично ориентирана. Тя указва извън себе си, към някакво определено тяло, към определена част от тялото. Когато избираме дреха, тя изначално ни се явява като форма, която препраща към форма на тялото. Клошарят обаче е облечен някак колажно. Дрехите

нямат установен топос върху тялото, те не могат да укажат сами по себе си определено място на тялото: това, което наричаме ръкавица не имплицира ръка и може да стане обувка и т.н. Така дрехите на клошаря в множество смисли изгубват естеството си на дреха, а се превръщат в покривало. Тялото на клошаря не е облечено, а е покрито. Този модус на дрехата – да бъде покривало, я препраща отвъд самата нея като дреха и я сродява с дома. В този смисъл клошарят не е бездомен.

Така при клошаря всяка дреха е парче плат, което се избира не за да оформя или съответства на формата, а да покрие тялото. Затова клошарят не е облечен, а покрит и следователно безформен. Той превръща всяка дреха в парче плат. Това прави възможна взаимната заменяемост на дрехите, полифункционалността им – те са важни, доколкото покриват, тоест, доколкото са чиста протяжност, а не форма. Затова не се отнасят до дадена форма на тялото и изобщо до тялото като форма. Те се отнасят до тялото като чиста протяжност. Тук виждаме границата на възстановяващото действие на клошаря, границата на неговата демиургичност от нищото. Изваждайки дрехата от онищеността, която излишното имплицира, то я придвижва с една малка стъпка по посока на някакъв мимималистичен битиен коефициент. Затова от една обратна перспектива неговият поглед може да бъде видян като силно редуционистки и следователно онищостяващ сам по себе си. По този начин едно изначално отнасяне към тялото като чиста протяжност имплицира смъртта на дрехата – обезформя всяка форма, лишава я от всяка ценност, освен от една – протяжността. Затова основна ценност на дрехата е да бъде здрава, т.е. протяжността да не е нарушена. Тук цялото на дрехата не се схваща като оформеност на частите, а в смисъл на непрекъснатост. Затова ако дрехата е продължение на тялото, то тя е продължение само на протяжността му. Ето защо и двете са лишение от индивидуалност – протяжността е най-безкачествената определеност. Тук възниква въпросът защо клошарят често пъти е наричан „голтак“ и в какъв смисъл, като имаме предвид, че той е винаги облечен и никога гол. Тук има доста възможности за интерпретация. Първата възможност е свързана с това, че нарицателното „голтак“ произлиза от голотата, която се вижда през дрехите. На второ място може да произлиза от там, че дрехите са такива, че сякаш не са дрехи – той е без дрехи, макар че винаги е покрит. Възможно е да се вложи и социален смисъл в определението, с което се фиксира някакъв определен социален статус на нямащия. Възможен е и още един вариант, който е свързан с втората възможност: дрехите са такива, че снемат статуса си на дрехи, поне в един смисъл – не се обличат и събличат. Клошарят не познава голотата, защото не познава събличането, не познава дистанцията

между тялото и дрехата. Така, както мръсотията, те стават още един слой на кожата. Тази втора, „външна“ кожа не е скрита под нищо, затова той е винаги гол – няма скрито под дрехата тяло, няма телесна повърхност под повърхността на дрехата. В това взаимно преливане между тялото и дрехата изчезват и двете: „голтакът“ се явява в това изчезване на дрехата, от това съвпадение между повърхността на тялото и дрехата. По този начин в тялото дрехата става нещо органично, а тялото в нея загубва собствената си органика. Следователно това е повърхност, която изразява разтварянето, изчезването на тялото и дрехата. Тази повърхност не крие под себе си никакво друго, защото тя експлицира цялото, тя е повърхност, която продължава самотъждествена до своето дъно. Така клошарят е по-скоро масивен предмет, обезчовечено тяло, слято с изчезнала дреха.

Да се върнем на демиургичната роля на клошаря. Все пак трябва да кажем, че той дава значение на нещата. Той ги изважда от нищото. Да си припомним: дали стават за „нещо“ е изначалната интенция на клошарския поглед. Той поддържа статуса им на „неша“, преди окончателно да потънат в неразличимостта на нищото – да не стават „за нищо“. Но сътворяването е всъщност поддържането на един крехък битиен статус – клошарят вижда битие там, където ние вече го смятаме за изчезнало, за изчерпано, за недостатъчно.

Той е пазачът на битието на неговата последна граница. Клошарят реанимира съществуването – износеното, протрито битие, като една излиняла прозрачност, през която прозира неговият, на битието на нещата, край. По този начин той живее на онзи предел, отвъд който всичко загубва жизнената си субстанциалност и храната се превръща в отрова. Изглежда битието тук да идва като милост, но прилича по-скоро на изцеждане на последните капчици живот, немилостива експлоатация на нещо, което видимо е изживяло себе си и сякаш е съгласно със собствената си нищожност, приело е собствения си край. Чувства се особено насилие в това изкуствено възкресяване, което трудно може да бъде наречено „в плът“. Чувства се ужасно усилие – на дрехата, на предметите, на тялото – да съществуват; чувства се умората от съществуването – един изтекъл срок на годност, една износила себе си дреха, които могат да понесат само собствения си край.

В тази крехкост, износеност на битието, съществуването е принуда, която се внедрява с усилие.

В началото споменах, че този текст е незавършен – част от темите са бегло засегнати, а други – не са разработени. Но това е аналитична незавършеност, която изисква прецизираност на детайлите, добавяне на нови и т.н. Но за незавършеност можем да говорим и в един друг смисъл. Смятам, че такава тема не може, или по-точно не бива да остава само в такъв аналитичен дискурс, само в хладна, разсъдъчна дискурсивност. В него темата би имала действително принципна незавършеност, някаква недостатъчност, която е видима за чисто човешката ни чувствителност. Тя носи иманентно със себе си друг тип въпроси, които би трябвало да произтичат от нея с неизбежност. Надявам се да успея ако не да завърша, то поне да придвижа този текст в тази посока.